

РОЗДІЛ VII. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.132

ВИДИ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ, ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ПЕРЕВІРКИ

Бондаренко Д.А., к.ю.н., доцент

*Запорізький юридичний інститут
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Назаренко П.Г., к.ю.н., доцент

Запорізький національний технічний університет

У статті висвітлюються актуальні питання перевірки інформації про вчинення злочинів проти довкілля. Авторами приділена значна увага інформації про злочини проти довкілля, отриманій оперативним шляхом. Сформовано типові групи приводів та підстав для порушення кримінальної справи, визначено основні перевірочні дії та заходи не процесуального характеру.

Ключові слова: інформація, заява, повідомлення, перевірка, злочини проти довкілля.

Bondarenko D.A., Nazarenko P.G. ВИДЫ ИНФОРМАЦИИ О ПРЕСТУПЛЕНИЯХ ПРОТИВ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ И СПОСОБЫ ЕЕ ПРОВЕРКИ / Запорожский юридический институт Днепропетровского государственного университета внутренних дел, Запорожский национальный технический университет, Украина

В статье освещаются актуальные вопросы проверки информации о совершении преступлений против окружающей среды. Авторами уделено значительное внимание информации о преступлениях против окружающей среды, полученной оперативным путем. Сформированы типичные группы поводов и оснований для возбуждения уголовного дела, определены основные проверочные действия не процессуального характера.

Ключевые слова: информация, заявление, сообщения, проверка, преступления против окружающей среды.

Bondarenko D.A., Nazarenko P.G. TYPES OF INFORMATION ABOUT CRIMES AGAINST ENVIRONMENT, AND METHODS OF ITS VERIFICATION / Zaporizhzhya legal institute of the Dnepropetrovsk state university of internal affairs; Zaporizhzhya national technical university, Ukraine

In article pressing questions of check of the information on fulfillment of crimes against environment are shined. The authors of the article pays considerable attention of the information on crimes against environment, by an operative way. It is generated typical occasions and the bases to criminal case excitation, it is defined the basic verifying actions not character.

Key words: the information, the statement, messages, check, crimes against environment.

Завдання масштабної шкоди навколишньому середовищу через безгосподарне використання, забруднення, знищення природних ресурсів призводить до погіршення здоров'я населення, а істотно послаблення державного контролю з боку уповноважених органів влади сприяє вчиненню злочинів проти довкілля. Саме тому одним з основних напрямів вирішення екологічних проблем є удосконалення законодавчої та правозастосовної діяльності державних органів.

Окремі питання проблеми криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля а також дотримання законності під час перевірки інформації, отриманої оперативним шляхом, неодноразово були предметом досліджень багатьох вчених і практиків:

М.О. Духно, В.Л. Грохольського, В.В. Єгошина, І.П. Козаченка, Г.А. Матусовського, Н.І. Ниндипової, А.М. Плешакова, М.О. Селіванова та ін.

Водночас проблема перевірки інформації про злочини в цілому, та злочинів проти довкілля, зокрема, залишається дискусійною.

Особливого значення набуває кримінально-правова охорона відносин у сфері навколишнього природного середовища, ефективне розслідування та запобігання злочинам, які посягають на нього. У чинному Кримінальному кодексі України (на відміну від існуючого раніше) змінено склади злочинів проти довкілля, збільшено їх кількість, конкретизовано предмет, диспозицію деяких статей доповнено кваліфікуючими ознаками; по-новому окреслено наслідки цих діянь; змінено санкції кримінально-правових норм; розширено коло засобів вчинення злочинів тощо. На практиці зазначене ускладнює, а інколи й не уможливлює своєчасне виявлення та ефективне розслідування вказаних злочинів.

Одним із засобів подолання цих негативних явищ є удосконалення організації розслідування злочинів проти довкілля. Водночас критичний аналіз кримінальних справ про злочини проти довкілля висвітлює типові помилки в діяльності слідчих органів, а саме: несвоєчасне, незаконне та необґрунтоване порушення, провадження у кримінальній справі або відмова в порушенні, провадженні; відсутність сучасних методик його здійснення та неефективне використання правових засобів для забезпечення законності розслідування таких злочинів.

Як показує аналіз практики розслідування, у конкретній заяві або повідомленні про вчинений, чи злочин який готується, як правило, формально та суб'єктивно наводяться відповідні дані, що підтверджують наявність підстав для порушення кримінальної справи. Проте ретельний їх аналіз свідчить, що більшість таких заяв або повідомлень ніяких фактичних даних практично не містить, а в названих джерелах частіше за все містяться нічим не підкріплені, суб'єктивні твердження тієї чи іншої особи про вчинення того чи іншого злочину. Таким чином, досить часто складається ситуація, коли приводи для початку перевірки мають місце, але підстави для порушення кримінальної справи на цьому етапі ще відсутні.

Згідно з діючим законодавством, та у відповідності до ст.94 Кримінально-процесуального кодексу України, приводами до порушення кримінальної справи в цілому, та про злочини проти довкілля зокрема, є:

- 1) Заяви або повідомлення підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості або окремих громадян;
- 2) Повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу на місці вчинення злочину або з речовим доказом;
- 3) Явка з повинною;
- 4) Повідомлення, опубліковані в пресі;
- 5) Безпосереднє виявлення органом дізнання, слідчим, прокурором або судом ознак злочину даного виду.

Крім того, інформація про ознаки злочину може бути отримана і в результаті здійснення оперативно-розшукової діяльності органів дізнання. Характер цієї інформації може бути різним:

- інформація про конкретні факти діяльності, яка має явно злочинний характер проти довкілля;
- інформація про ознаки можливого злочину.

Стосовно злочинів проти довкілля, така інформація може відноситись до однієї з трьох загальних груп:

- відомості про вже вчинений злочин;
- відомості про готування до вчинення злочину даного виду;
- інформація про вже наявні факти і підготовку до вчинення чергового злочину.

Окрім вищезазначеного, безпосереднє виявлення ознак злочину може мати місце і в ході розслідування іншої кримінальної справи по факту вчинення іншого злочину. У цьому випадку інформація про виявлений злочин відображується у відповідних процесуальних документах. Як показує вивчення практики розслідування, ознаки злочину можуть бути виявлені також органом дізнання в процесі адміністративної діяльності.

Не заперечним є твердження, що справа може бути порушена тільки в тих випадках, коли є достатні дані, які вказують на наявність ознак злочину. Автор підтримує думку В.В. Мельника, що на початковому етапі процесу доказування вся інформація, яка знаходиться в орбіті слідства і має значення для розв'язання питань про винність підозрюваного носить не достовірний, а скоріше ймовірний характер. У процесі розслідування ці ймовірні знання повинні перетворитися на достовірні [1, 92]. Таке твердження досить вдало відображує сутність попередньої перевірки інформації про злочин.

Ми не можемо погодитись з думкою О. Буганова, який зазначає, що оперативно-розшукову діяльність ні за яких умов не можна розглядати як складову частину регламентованого законом процесу розслідування. Вона в цілому має допоміжний, підсобний характер стосовно доказування. Найважливіше її завдання – вказати, де і як шукати джерела фактичних даних процесуальним шляхом або ж встановити можливі джерела збирання фактичних даних, які в подальшому набудуть форми доказів, і тим самим допомогти обиранню ефективних шляхів розкриття і попередження злочинів, вибрати та своєчасно провести найбільш ефективні слідчі дії [2, 122]. Як показує аналіз практики розслідування, значна частка доказової інформації отримується саме в результаті здійснення оперативно-розшукової діяльності, що відбувається до порушення кримінальної справи. За таких умов, оперативно-розшукова діяльність носить не допоміжний характер, а виступає одним з основних засобів забезпечення доказової бази, що в цілому зумовлює ефективне розкриття злочину. За своїм характером фактичні дані, на підставі яких приймають рішення про порушення кримінальної справи, не можуть бути нічим іншим як доказами. Вони повинні міститись у відповідних документах, які були складені або витребувані під час процесуальних дій або оперативно-розшукових заходів, щодо перевірки приводу до порушення кримінальної справи і відповідають вимогам, які ставляться до процесуальних документів.

Як показує проведене дослідження архівних матеріалів, для злочинів проти довкілля, досить характерна ситуація взаємозв'язку, коли приводи для порушення кримінальної справи надходять від конкретних фізичних або юридичних осіб, а підстави до прийняття рішення про порушення кримінальної справи встановлюються відповідними правоохоронними органами. Окрім цього, мають місце і такі ситуації, коли в заяві фізичної або юридичної особи повідомляється про відомий їй злочин, але в процесі перевірки виявлено інший.

Достатньою кількістю приводів для порушення кримінальної справи про такий злочин є, за умови наявності в отриманих матеріалах (заяві, скарзі, інших матеріалах) наступних даних:

- про характер та обставини події, її наслідки;
- про професійну діяльність службових осіб, на яких офіційно покладено обов'язки по забезпеченню нормального функціонування сфери, в якій вчинено злочин;
- про мотиви (по поясненням службової особи та об'єктивним обставинам), якими керувалась особа, які вчинила ті чи інші незаконні дії.

Аналіз архівних кримінальних справ про злочини даних видів дозволяє виділити наступні типові групи приводів та підстав для порушення кримінальних справ:

1. Матеріали перевірок органів державного контролю;
2. Матеріали, зібрані працівниками правоохоронних органів, які є результатом проведення оперативно розшукових заходів;
3. Письмові заяви потерпілих від злочинної діяльності;
4. Матеріали, що набули публічного характеру (опубліковані в пресі, проголошені по телебаченню тощо);
5. Матеріали, які виділено з інших кримінальних справ.

У випадку, коли в отриманих матеріалах не міститься наявних ознак злочину, виникає необхідність проведення попередньої перевірки. Як правило, така перевірка містить в собі наступні заходи: витребування документів; уточнення окремих фактів; отримання пояснень; тощо. Згідно із практикою, яка існує на сьогоднішній день у правоохоронних органах, у ході попередньої перевірки заяв, повідомлень, іншої інформації про злочини, слідчий виконує процесуальні і не процесуальні перевірочні дії. Дії, які носять не процесуальний характер, можуть бути здійснені як безпосередньо слідчим, так і за його дорученням оперативними працівниками, посадовими особами контрольно-ревізійних служб, посадовими особами підприємств, установ тощо.

До основних перевірочних дій не процесуального характеру слід відносити:

- отримання консультації, висновків спеціалістів про якості предметів, взаємозв'язок процесів, природу походження окремих ознак злочину;
- доручення щодо розшуку злочинців, документів, предметів, інших матеріальних слідів злочинної діяльності;
- зняття інформації з каналів зв'язку.

Як показують результати аналізу загального масиву кримінальних справ, про злочини досліджуваних видів, при підготовці до проведення перевірочних дій, у більшості випадків виникає необхідність постановки питання, що є найбільш доцільним в даній ситуації – обізнаність причетної, винної у вчиненні злочину особи (осіб) про цей процес, або збір інформації в цілковитій таємниці від останнього. Вирішити це питання без урахування конкретних обставин справи неможливо, і прийняття такого рішення є виключно індивідуальним при розслідуванні конкретної кримінальної справи. У деяких випадках більш доцільним буде збирання важливої для слідства інформації в присутності осіб, причетних до вчиненого злочину, але в переважній більшості випадків – доцільніше здійснювати збір інформації або документів у таємниці від даної особи (осіб). Як справедливо зазначено в юридичній літературі, „виходячи з обставин справи, слідчий сам вирішує, які матеріали слід зробити надбанням гласності, а які зберігати у таємниці” [3, 48; 4, 13-14].

При проведенні попередньої перевірки заяв та повідомлень про злочини, які досліджуються, досить великого значення набуває участь спеціаліста.

Участь спеціаліста, на стадії попередньої перевірки та порушення кримінальної справи дозволить слідчому своєчасно відшукати ознаки злочинів проти довілля, визначити коло обставин, які мають значення для виявлення ознак даних злочинів, вірно оцінити зібрані матеріали. Важливо зазначити, що процес отримання доказової інформації на етапі перевірки повинен бути як можна коротшим, тому що в іншому випадку зменшується її цінність для організації всієї діяльності з розслідування.

Зміст діяльності на стадії перевірки заяв і повідомлень обумовлений не тільки збиранням даних, необхідних для вирішення питання про порушення кримінальної справи, але й вжиттям заходів щодо закріплення слідів злочину, запобіганням або припиненням злочину.

На стадії порушення кримінальної справи найчастіше існує потреба у витребуванні матеріалів, що містять дані, отримані з використанням спеціальних знань. У деяких випадках для висновку про ознаки злочину необхідна думка фахівців. Вона може бути отримана у вигляді акта ревізії, акта бюро товарних експертиз, висновків відомчих експертиз.

Перевірочні дії відносно отриманої інформації потребують максимальної об'єктивності з таких причин:

1. Заява може виявитись наклепом, у такому випадку офіційна перевірка скомпрометує службову особу;
2. У випадку достовірності викладених фактів така перевірка може насторожити винних та пов'язаних з ними осіб, що значною мірою ускладнить розслідування.

До витребування документів або отримання конкретних даних також слід підходити з великою обережністю, використовуючи для цього, як правило, можливості органів дізнання.

Процес збору, перевірки та реалізації інформації щодо злочинів проти довілля, необхідно розпочинати з визначення, ким вони вчинені, тобто хто є суб'єктом злочинних діянь. Особа, що отримала таку інформацію, перш за все, повинна вжити заходи щодо її перевірки. До основних перевірочних заходів ми відносимо:

- встановити джерело інформації та підвідомчість її розгляду;
- встановити ступінь вірогідності інформації;
- розглянути відомчі нормативні акти (накази, інструкції, положення тощо), які регламентують профіль, функціональні обов'язки службової діяльності особи, яка підозрюється у вчиненні злочину;
- отримати відповідні пояснення від потерпілих, свідків тощо та з'ясувати характер їх взаємовідносин з службовою особою, відносно якої проводиться перевірка;
- з'ясувати обставини, які пом'якшують або обтяжують відповідальність даної особи;
- зібрати докази вини та інші дані щодо обставин злочинного діяння, відомості які характеризують особу;
- вилучити документи, які свідчать про причетність конкретної особи до вчинення злочину даного виду, сам факт його вчинення тощо;
- визначити необхідність, перелік та порядок застосування технічних засобів та інших можливостей для документування дій, що носять злочинний характер.

У більшості випадків тактично правильним є віднесення процесу отримання пояснень осіб, причетних до вчинення злочину, на кінець перевірки, з таким розрахунком, щоб

відразу ж після цього порушити кримінальну справу та приступити до виконання першочергових слідчих дій, зокрема допиту даної особи.

Грунтуючись на початку розслідування на неповних даних, перебуваючи на стадії формування свого внутрішнього переконання, про винність або невинність особи, наявність самої події злочину, слідчий виносить такі процесуальні рішення, як порушення кримінальної справи, затримання особи як підозрюваного у вчиненні злочину. З точки зору зовнішньої визначеності, рішення про порушення кримінальної справи повинно мати письмову форму. Остання, звичайно є важливою, має своє безпосереднє практичне значення, оскільки саме вона фіксує прийняте рішення на конкретному носії. Така форма матеріалізує прийняте рішення, індивідуалізує його в зовнішньому середовищі, а отже і в системі інших процесуальних актів, що дозволяє засвідчити факт, зміст і результати прийнятого рішення; вносити визначеність у правові відносини, забезпечити можливість перевірки такого акта прокурором з точки зору його законності і обґрунтованості [5, 112].

У випадку, коли кримінальна справа порушується на підставі перевірки (ревізії), доцільно розпочати розслідування з допиту осіб, які її проводили. Це надасть можливості ознайомитись зі структурою, характером роботи, особливостями документообігу, процедурними питаннями управління, а також уточнити незрозумілі питання з акта ревізії (матеріалів перевірки).

При порушенні кримінальної справи у зв'язку із заявами, повідомленнями окремих громадян або посадових осіб, а також на підставі повідомлень засобів масової інформації, має сенс розпочинати розслідування з допиту особи, яка заявила про злочини, або авторів опублікованих матеріалів. Дуже часто, багато що з надрукованого має невизначений характер, ґрунтується на емоціях. Але в бесіді (при допиті) з авторами цих сигналів можливе отримання додаткових даних, яким не надавали особливого (належного) значення. Необхідне призначення перевірок.

У випадку порушення кримінальної справи відносно злочину проти довкілля, у ході розслідування інших злочинів, необхідне ретельне вивчення матеріалів, що містяться в кримінальних справах, та виділення їх в окреме провадження. У випадку, коли злочин є подією або явищем, що залишають по собі матеріальні сліди, починати слідство має сенс з огляду місця події.

Взагалі слід зазначити, що етап попередньої перевірки, як і порушення кримінальної справи та сам процес розслідування, повинні базуватись на певній системі принципів. На нашу думку, такі принципи вдало сформулював Я.В. Кузьмічов. Їх систему складають чотири групи принципів:

- принципи організації розслідування (характеризують специфіку організації як роботи слідчого, так і діяльність усього слідчого апарату);
- принципи законодавства України (акумулюють у собі основні керівні ідеї держави в галузі кримінальної політики, що висвітлюють об'єктивні закономірності протидії злочинності);
- принципи етичності і моралі (під час розслідування припустиме використання тих методів, прийомів та засобів, що виключають порушення загальнолюдських цінностей, заподіяння фізичних страждань, приниження честі і гідності особи);
- принципи криміналістичної тактики (що дозволяють найбільш ефективно і економічно використовувати методи, прийоми і засоби виявлення, фіксації, вилучення дослідження і застосування доказів при розслідуванні злочинів) [6, 139-140].

Проведений аналіз свідчить, що перевірка інформації про злочини проти довкілля, як і будь-яка інша діяльність правоохоронних органів, повинна відповідати вимогам законності та загальним засадам (принципам) кримінального судочинства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мельник В.В. Искусство доказывания в состязательном уголовном процессе / В.В. Мельник – М., 2000. – 192 с.
2. Буганов О. Співвідношення оперативно-розшукових матеріалів і доказів у кримінальному процесі / О. Буганов // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 7. – С. 120–124.
3. Бахин В.П. Тактика использования внезапности в раскрытии преступлений органами внутренних дел: [учебное пособие] / В.П. Бахин, В.С. Кузьмичев, Е.Д. Лукьяников – К., 1990. – 56 с.
4. Лісогор В.Г. Криміналістичне забезпечення збереження таємниці досудового слідства: [наук.-практ. посібник] / В.Г. Лісогор – Д.: Юрид. акад. м-ва внутр. справ, 2005. – 156 с.
5. Зеленецький В. Форма і зміст рішення про порушення кримінальної справи / В. Зеленецький // Вісник АПН України. – 1998. – №1 (12). – С. 111–116.
6. Кузьмичов Я.В. Принципи початкового етапу розслідування / Я.В. Кузьмичов // Науковий вісник НАВСУ. – 2004. – №1. – С. 138–142.

УДК 347.963: 347.94: 347.922

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ІНСТИТУТУ ДОДАТКОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Войтович Є.М., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

У статті розглянуто сучасні аспекти інституту додаткового розслідування в кримінальному процесі України.

Ключові слова: кримінальний процес, додаткове розслідування, реформування, інститут, кримінальне переслідування, судова система.

Войтович Е.М. СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ ИНСТИТУТА ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ УКРАИНЫ / Запорожский национальный университет, Украина

В статье рассмотрены современные аспекты института дополнительного расследования в уголовном процессе Украины.

Ключевые слова: уголовный процесс, дополнительное расследование, реформирование институт, уголовное преследование, судебная система.

Voytovich E.M. MODERN ASPECTS OF INSTITUTE OF ADDITIONAL INVESTIGATION IN CRIMINAL TRIAL OF UKRAINE / Zaporizhzhya national university, Ukraine

In article modern aspects of institute of additional investigation in criminal trial of Ukraine are considered.

Key words: criminal trial, additional investigation, reforming institute, criminal prosecution, judicial system.

Чинне кримінально-процесуальне законодавство України розвивається відповідно до процесів демократизації всього українського суспільства на виконання конституційних приписів, тобто перебуває в стадії реформування. Посланням Президента України до